MICROMONOGRAFIA PAROHIEI HĂLMAGIU

I. Istoricul comunității parohiale

Parohia Ortodoxă Hălmagiu este situată în comuna Hălmagiu și aparține de Protopopiatul Sebiș Arhiepiscopia Arad.

Localitatea Hălmagiu este o străveche așezare românească situată în parte de est a județului Arad în depresiunea cu același nume cuibărit la poalele Muntelui Găina, fiind centrul natural al vieții economice din acest ținut.

Din punct de vedere al poziției geografice localitatea se află la 46 grade și 16 minute latitudine nordică și la 22 grade si 36 minute longitudine estică, altitudinea fiind de 247 m. Suprafața Hălmagiului este de 1736 jugăre cadastrale adică 998 ha.

În ceea ce privește originea numelui *Hălmagiu* întâlnim o serie de explicații diferite și contradictorii. Susținem cu argumente lingvistice și istorice teza provenienței numelui de Hălmagiu din cuvintele *halm* de origine dacică și *magis* care este forma vulgară a adjectivului magnus (mare). Astfel din unirea cuvintelor a rezultat cuvântul Halmagis devenind apoi Halamagi.

Cea mai veche atestare până acum este un hrisov de danie de la anul 1211 în care se amintește de ”castrul Halmagiu”. La 1359 este amintit primul voievod al românilor din Hălmagiu pe nume Bibarch, iar la 10 aprilie 1451 Iancu de Hunedoara confirmă pe voievodul Moga din Hălmagiu ca voievod al românilor din regiunile Căpâlna, Băița și Hălmagiu.

De-a lungul timpului Hălmagiu se dezvoltă și crește numeric ajungând de la 31 familii (1720) la 951 persoane (1834), iar astăzi însumează 310 familii cu 875 credincioși creștin ortodocși. Ocupația lor principală a fost agricultura și creșterea animalelor rămânand și în prezent doar că acum s-au adăugat și alte meserii datotate dezvoltării.

Pe teritoriul Hălmagiului se află monumente de piatră și un bust de bronz care amintesc se sufeințele și a gloriei acestei locuri: Piatra Cinzaiului, Troița eroilor din Cimitirul Ortodox, Troița eroilor de la podul văii Băneștilor, Monumentul din centrul Hălmagiului și Bustul lui Avram Iancu.

Cea mai veche biserică ortodoxă existentă în Hălmagiu, cunoscută ca Biserica Voievodală cu Hramul Adormirea Maicii Domnului, datează din sec XIV-lea, fiind luată de la ortodocși cu toate bunurile prin decretul Împărătesei Maria Tereza in anul 1754 și predate celor 7 persoane trecute la uniație, rămânând în folosința acestora până în anul 1948.

II. Istoricul Bisericii Parohiale

1. Biserica parohială cu Hramul Nașterii Maicii Domnului

Aceasă biserică a fost construită în anii 1735-1757 din piatră de râu cu mortar de var prin strădania ctitorilor Andrei Iacobovici, soția acestuia Maria si cneazul Ștefan Pârva împreună cu locuitorii din Hălmagiu și Lestioara. Biserica este construită în stil baroc având formă de corabie cu dimensiunile de 31/12m. Pictura în frescă de pe pereți și boltă a fost executată în anul 1768 de către zugravii Gheorghe și Radu Zugravu, după cum atestă inscripția de la proscomidiar.

În anul 1867 biserica a suferit unele transformări după cum urmează: pereții au fost ridicați cu aproximativ 80cm, ușile și ferestrele au fost mărite, iat prin distrugerea bolții a fost distrusă și pictura. Tot atunci s-a construit un balcon deasupra pronaosului afectându-se o altă parte din pictură. În această situație pentru a se acoperi stricăciunile din pereți s-a tencuit toată suprafața interioară, iar peste pictura originală s-a suprapus o altă pictură în ulei, executată de pictorul Ioan Demetrovici din Timișoara, pe cheltuiala ctitorului Ioan Sabău (conform inscripției de pe tâmplă). Inițial biserica a fost acoperită cu șindrilă iar turnul cu tablă, iar în anul 1896 acoperișul de șindrilă a fost acoperit cu tablă. După 100 de ani în anul 1967 s-a hotărât pictarea bisericii și cu această ocazie s-a descoperit existența unei picturi de valoare ce a fost acoperită cu mortar, în anul 1867. Scoaterea de sub tencuială și păstrarea urmelor de buceardare din pereți au fost executate de pictorul specialist Arutiun Avakian din București în anul 1968, fiind demolat și balconul.

Între anii 1970-1971 au fost scoase în evidență formele vechilor ferestre și figuri sfinți pictați între ferestre care au fost de asemenea restaurate împreună cu pictura de pe tâmplă.

Tot în această perioadă a fost pictată bolta bisericii în tempera și au fost completate spațiile libere executate de pictorul restaurator Ierom. Firmilian Gh. Cionanu, ajutat de pictorul Gheorghe Trășculescu ambii din București.

Sfințirea bisericii a avut loc la 11 iulie 1971 de catre episcopul Aradului Ienopolei și Hălmagiului, Teoctist Arapaș, viitor patriah al României, sub pastorația preotului Petru Bejan.

Între anii 1988-1989 toată tencuiala din exteriorul bisericii a fost decapată și înlocuită cu o tencuială nouă, linsă, executată de meșterii din Dărmănesti, Suceava. Sfințirea lucrărilor a avut loc la 7 iunie 1992 de catre actualul Arhiepiscop al Aradului Timotei Seviciu sub pastorația preotului Viorel Nan. Scoasă de sub tencuială, pictura a ramas nefinisată iar în anul 2007 pictorul Viorel Țigu echipa sa frații Buda au restaurat întreaga pictură. Sfințirea lucrărilor a avut loc în data de 23 oct.2011 de catre Înaltpreasfințitul dr. Timotei Seviciu,

Arhiepiscopul Aradului sub pastorația preotului Viorel Nan. Această biserică se află în lista monumentelor istorice cu nr. de inventar 298-ARII-B-00609.

Protopopi și preoti ai bisericii:

Protopopi - Simion Popovici -1750

- Adam Popovici-1763, 1781, 1792
- Arsenie Adamoviciu- 1801-1804
- Nicolae Popoviciu 1804-1809
- Nicolae Adamovici 1813-1836
- Arsenie Adamovici 1836- 1849
- Petru Moldovan 1850-1866
- Ioan Munteanu senior -1866-1868
- Ioan Groza senior 1868-1901
- Dr. Ioan Groza jr. 1901-1904
- Ioan Georgia 1904-1905
- Cornel Lazăr 1905-1931

Diaconi: - Ioane Varga - pomenit în 1851

- Arsenie Țârcuș pana în 1902
- Eneea Joldea 1902-1938
- Ștefan Bogdan 1932-1962 a îndeplinit funcția de protopop până în 1950

Preoți: - Petru Bejan 1962-1974

- Iosiv Boita 1974-1980
- Viorel Nan 1980-2014
- Cristian Bacoș- 1 decembrie 2014 - prezent

2. Biserica Voievodală cu Hramul *Adormirea Maicii Domnului*

Biserica voievodală din localitatea arădeană Hălmagiu, aparţine culturii medievale româneşti din Transilvania. Istoria zbuciumată a locului şi–a pus amprenta asupra acestui important monument, înscris din punct de vedere stilistic în categoria arhitecturii romanico-gotice din sec. XIII-XV, fiind construită probabil în jurul anului 1400.

Inscripţia murală aflată pe peretele estic al navei în partea de sud „cu mâna jupânului Moga şi a fratelui său au făcut din nou...” publicată de doamna Ecaterina Buculei, atestă implicarea voievodului Moga în istoria acestui monument sau probabil construirea sa.

Existenţa unei biserici și faptul că și în vremea stăpânirii otomane s-a aflat biserică pe aceste meleaguri este atestată de un document înaintat în 1754 mitropolitului sârbesc de catre credincioșii ortodocşi din Hălmagiu.

Hălmagiul ajungând district de frontieră, se află într-o situație excepțională: din punct de vedere al administrației laice aparține Ardealului, pe când din punct de vedere ecleziastic stă sub ascultarea episcopului Arădean, din Ungaria. Regina Maria Tereza, prin decretul din 10 iunie 1752 a forțat unirea biseicii din Ţinutul Hălmagiului. Hălmagiul devine un focar al unor mari lupte religioase duse de ortodocşi pentru apărarea credinţei străbune. Biserica a rămas în stăpânirea uniţilor până în 1848, când a revenit iarăşi ortodocşilor (după 194 de ani), în baza reîntregirii bisericii romane.

Planul bisericii este format dintr-o navă dreptunghiulară tăvănită, altar pătrat acoperit de o boltă în plin centru şi un turn clopotniţă poziţionat pandant cu corul. Zidurile groase de cca 1m, obţinute prin aglomerări de bolovani de râu şi cele opt contraforturi perechi poziționate radial, oferă bisericii aspectul unei puternice fortificaţii.

Biserica a fost zugravită în două etape. Prima decoraţiune aparţine altarului cu extindete pe peretele de est al navei şi poartă amprenta unui meşter format în mediul stilului gotic, iar cel de-al doilea ansamblu decorează nava şi catul inferior al turnului clopotniţă, pictat probabil în a doua jumătatea a secolului al XV-lea, de un meşter format in arealul bizantin. În jurul anului 1750 biserica primeşte un nou strat de pictură, identificat fragmentar în altar şi navă, cu reprezentarea scenei *Adormirea Maicii Domnului*. După trecerea bisericii la confesiunea romano-catolică, biserica este acoperită de un strat de mortar.

Despre starea actuală a bisercii putem spune că biserica a fost cercetată la nivelul fundaţiiilor în anul 1974, aşa cum atestă studiul lui Dan Căpăţână.

O altă intervenţie este cea din perioada 1974-1976, condusă de Irina Mardare, urmata în anul 2000 de o alta condusă de o echipă formata din Elena Murariu și coordonata de Șerban Angelescu. S-au efectuat câteva operatiuni asupra picturii din navă. Altă fază de restaurare s-a realizat în anul 2009 de catre Geaniana Georgeta Deciu si Gheorgehe Deciu.

Actualmente biserica monument istoric din Hălmagiu aparţine Bisericii Ortodoxe si este trecuta in lista monumentelor istorice de patrimoniu sub codul LMI: AR-II-m-A-00608, unicul monument de arta bizantină din judetul Arad.

III. Cimitirele Parohiei Hălmagiu

Cimitirul cel mai vechi cunoscut documentar a fost pe terenul din jurul Bisericii Voievodale. Trecând biserica la uniație ortodocșii au deschis un nou cimitir în jurul biseicii actuale, dar pentru o scurtă perioadă de timp întru-cât împărăteasa Maria Tereza a dispus din motive ”de igienă” să nu maiîngroape în jurul bisericii. Mărturie a acestu lucru este o cruce de piatră care nu are inscripție, dar se crede că e piatra funerară a protopopului Arsenie Adamovici.

Actualul cimitir este situat la poala de miazazi a Dealului Șortoc și cuprinde Cimitirul Vechi, Cimitirul Nou (1960) și Cimitirul greco-catolic pe colină, pe o suprafață de 24.070 mp.

La intrarea în cimitirul Vechi, în partea dreaptă se află Monumentul Eroilor căzuți în anii 1914-1919.

În mijlocul Cimitirului Vechi se găsește mormântul mamei părintelui Arsenie Boca, pe nume Dărău Creștina (30.10.1862-6.12.1951) reprezentat de o cruce de marmură albă, ridicată de d-nul Ioan Oltean din Cluj și sfințită la data 7.11.2010.

Pe lângă acest cimitir parohia Hălmagiu deține Cimitirul din ”Câmpul Tisei” și Cimitirul din satul Leștioara.

Urcând Dealul Șortocului spre Vîrfurile în partea dreaptă se află cimitirul evreiesc. Se știe că la Hălmagiu a existat o comunitate evreiască.

IV. Activități culturale și filantropice în trecut

După revoluţia din 1848-1849 punându-se cu insistenţă problema emancipării politice a românilor din Transilvania, mişcarea culturală a cuprins cercuri mai largi fiind un mijloc de afirmare şi o armă de luptă pentru înlăturarea asupririi străine.

Mulţi dintre intelectualii comitatului Zărand s-au lansat în publicistică colaborând la diverse reviste: „Gura Satului”, „Strigoiul”, „Umoristul”, etc.

O pleiadă de funcţionari administrativi şi judecătoreşti, precum şi jurişti cu studii universitare ce serveau judecătoria şi pretura din Hălmagiu, împreună cu protopopi, preoţi şi învăţători din localitate ţi împrejurimi, au simţit trebuinţa înfiinţării unei societăţi de lectură.
În aceste condiţii a luat fiinţă, Societatea de Lectură din Hălmagiu, al cărei preşedinte era în 1872 Constantin Taloşiu, tatăl scriitoarei de mai târziu Constanţa Hodoş.

Activitate remarcabilă a avut la Hălmagiu şi „Despărţămintele Astra”. Ea organiza serbări, coruri, piese de teatru, etc.

Tot la Hălmagiu a funcţionat din 1894 un cor condus de învăţătorul Mihail Vidu.

Muzeul parohial Hălmagiu

În anul 1968 preotul Petru Bejan a înfinţat o colecţie - muzeu- in două camere a parohiale din curtea bisericii parohiale, în vederea păstrării şi conservării obiectelor de cult vechi ca : icoane, tipărituri, aflate în inventarul parohiei, precum şi ştampile, odăjdii, etc. Conform procesului verbal de predare - primire în anul 1980, în baza unei legi a patrimoniului, au fost predate în custodie pe termen nelimitat Epicopiei Arad cele mai valoroase bunuri din colecţie, după cum urmează: 55 (cinzeci si cinci) cărţi vechi de cult în limbile slavonă şi română, toate cu litere cirile, datând din perioada 1723-1850 şi una icoană din secolul XVIII.

În colecţie se mai află la ora acuală o singură evanghelie în cirile, din anul 1776, cu medalioane din argint şi se păstrează în biserica parohială, precum şi o listă a Prochimenelor săptămânale datând din anul 1797. Restul de 43 (patruzeci şi trei) cărţi de cult în limba română cu litere cirile şi latine aflate în colecţia - muzeu- *datează* din perioada anilor 1850-1937.

Icoanele vechi ce sunt susceptibile de a face parte din patrimoniul cultural naţional aflate în colecţia noastră sunt:

- 4 (patru) bucăţi icoane pe lemn din anul 1809,
- 7 (şapte) bucăţi icoane pe pânză, în ulei pictate de pictorul Ioan Demetrovici din Timişoara la anul 1867, pe cheltuiala ctitorului Ioan Sabău, conform însemnării pe una din ele. De acelaşi autor şi din acelaşi an se păstrează şi cele două uşi diaconeşti transferate în anul 2011 din biserica parohială în acest lăcaş.Tot aici se mai află 10 (zece) icoane prăznicare cu două feţe, pe lemn, din anul 1833 și 7 (şapte) icoane pe sticlă din secolul XIX, ş.a.

Prin grija preotului Viorel Nan în anul 2008, casa muzeu a fost restaurată din temelii şi secţia religioasă existentă a fost reamenajată, iar în anul 2010-2011 a înfinţat o secţie etnografică în alte două camere. Au fost achiziţionate obiecte de uz casnic, industrie locală, port popular, tehnică, etc., din localităţiile: Hălmagiu, Băneşti, Groşi, Luncşoara, Tălagiu, Ţărmure, ş.a. A fost posibilă organizarea aceste secţii şi cu sprijinul preotesei Emilia Nan care este şi supraveghetorul complexului muzeal Hălmagiu.

Generaţiile viitoare se vor minuna văzând astfel de lucruri ce au fost utile zonei în trecutul nu prea îndepărtat şi pe care tehnica actuală le-a înlocuit definitiv.

Alte instituții au funcționat la Hălmagiu: Judecătorie, Sediul de prefectură, Primărie, Școală, Ocolul silvic.

V. Profilul actual al Parohiei Hălmagiu

În Parohia Ortodoxă Hălmagiu se oficiază slujbele religioase în toate duminicile și sărbători de către preotul paroh Cristian Bacoș.

Există o serie de parteneriate cu Liceul Tehnologic ”Moga Voievod” Hălmagiu, alte instituții din comună, Primăria Hălmagiu, Ocolul Silvic ”Codrii Iancului” și ONG ”Țara Iancului –Iubirea mea”, Deva prin care se desfășoară diverse activități:

- Concerte de Colinzi în Postul Craciunului;
- Activități caritabile sub genericul ”Târg de Crăciun”
- Participarea la Concursul ”Hristos în Școală”
- Cerc de pictură pe sticlă

- Actiuni de comemorare a eroilor neamului
- Participarea la sărbatoarea Nedeii Țării Hălmagiului
- Ajutorarea familiilor nevoiaşe
- Înfrumusețarea și intreținerea curții bisericilor, a monumentelor istorice, a cimitirelor
- Promovarea Monumentelor istorice si a bisericilor din Hălmagiu
- Cinstirea Hramului prin oficierea parastasului pentru ctitiri, preoti, slujitori ai bisericii și Oficierea Tainei Sfântului Maslu.

Bibliografie:

1. Traian Mager- *"Ținutul Hălmagiului*" Vol-I-IV, 1938
2. Vasile Buta- *Hălmagiu pe treptele timpului, Ed. Sophia, 1999*
3. Silviu Dragomir- *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea*
4. Pr. Viorel Nan- *Istoricul Bisericii parohiale"Nasterea Maicii Domnului" din Hălmagiu*
5. Cosmina Sirban- "Pagini de istorie-Satul Ionești-Comuna Hălmagiu", ed. "V. Goldiş-University Press" 2009
6. https://ro.wikipedia.org
7. www.darnick.com/halmagiu/**tinutul_halmagiului**.html

ADRESA: loc. Hălmagiu, str. Avram iancu nr. 33, jud. Arad

TEL: 0257.319.219